

hm. Joanna Przybylska, hm. Agnieszka Borowiecka, pwd. ks. Mariusz Kroll, hm. Marcin Bednarski, hm. Anna Pospieszna, hm. Agata Erhardt-Wojciechowska (autorzy)

hm. Lucyna Czechowska (recenzent)

Podstawowa siatka pojęć z zakresu wychowania

Opracowanie wyników badań jakościowych na podstawie słowników, podręczników oraz artykułów naukowych z dziedziny psychologii i pedagogiki w celu stworzenia spójnej siatki pojęć wykorzystywanych do opisywania harcerskiego wychowania w sposób zgodny z naukową terminologią.

Podstawowa siatka pojęć

- Aby dokonać namysłu na jakąkolwiek sprawą trzeba ustalić pojęcia.
- Poruszamy się w sferze humanistyki, gdzie współistnieją różne paradygmaty i wynikające z nich różne definicje tych samych pojęć. Niezbędna jest decyzja co do wyboru definicji, która może (choć nie musi) mieć skutki w dalszych rozważaniach.
- Aby zapewnić każdemu czytelnikowi zrozumienie wykonanej przez nas pracy intelektualnej staraliśmy się w każdym możliwym przypadku uzasadnić dokonanego przez nas wyboru
- Podstawowym założeniem, którym się kierowaliśmy był cel dla którego to robimy: stworzenie siatki pojęć używanych do opisywania wychowania harcerskiego zgodnych z terminologią naukową. W związku z tym preferowaliśmy definicje związane z psychologią i pedagogiką (harcerstwo jest ruchem społecznym i wychowawczym), a także takie, które wydawały nam się bardziej adekwatne do praktyki harcerskiego wychowania.

Wartość

Przekonanie odnoszące się do ideałów, które motywują do określonych zachowań. Wykraczają poza konkretne sytuacje i stanowią normy umożliwiające ocenę postępowania własnego i innych ludzi.

Jest to zmodyfikowana definicja autorstwa Shaloma H. Schwartza - psychologa społecznego, twórcy teoretycznego modelu wartości znanego pod nazwą Teoria podstawowych wartości człowieka (Theory of Basic Human Values¹). Teoria ta powstała na bazie psychologii osobowości², ale możliwe jest także wykorzystanie jej

¹ S. Schwartz, W. Bilsky, "Toward a universal psychological structure of human values" w Journal of Personality and Social Psychology, 53, s. 550-562.

² Psychologia osobowości analizuje wszystko to, co potencjalnie można podporządkować pojęciu osobowości lub wyjaśnić poprzez odniesienie do osobowości, H. Gasiul "Psychologia osobowości. Nurty, teorie, koncepcje", 2006, str. 10.

w psychologii rozwoju³ - przydatnej przy rozważaniu zagadnień wychowawczych w harcerstwie, które swoim oddziaływaniem obejmuje ludzi na bardzo różnych etapach rozwoju (dzieci i dorosłych). Występujące w definicji Schwartza sformułowanie *pożądaný cel* zastąpiliśmy słowem *ideał* ze względu na to, że słowo *cel* w praktyce harcerskiego wychowania ma już konkretną konotację, która ustawia go w stosunku podrzędnym do wartości. Słowo *ideał* w języku polskim oznacza *najwyższy cel dążeń i pragnień ludzkich w jakiejś dziedzinie*⁴. Znaczenie to według nas nie zmienia intencji definicji Schwartza, a dodatkowo posiada pozytywne konotacje w społeczności harcerskiej. Rekomendujemy taką definicję wartości gdyż definiuje ona wartości w pierwszej kolejności odnosząc się do zachowań. W opinii zespołu koresponduje to z charakterem harcerskiego wychowania, który z akcentuje dynamikę i aktywność oraz za bardzo ważną uznaje kwestię zgodności wyznawanych wartości z zachowaniami osoby.

Według Słownika Języka Polskiego wartość to zasada i przekonanie będące podstawą przyjętych w danej społeczności norm etycznych⁵.

Normy etyczne występują tutaj jako synonim norm moralnych czyli zasad postępowania wynikających z moralności, przyjętego systemu etycznego. Moralność w sensie normatywnym to preferowanie i postulowanie etycznie dodatnich postaw, wzorów osobowych, wyboru dobra, a nie zła, prawdomówności, a nie kłamstwa, traktowanie ich jako celu samego w sobie, a nie jedynie jako środka do celu⁶.

Uważamy, że definicja słownikowa jest mniej przydatna dla naszych rozważań, ze względu na to, że zbyt ni nacisk kładzie na normatywność wartości przez co mogłaby kierować myślenie ku uznaniu harcerskich wartości za źródło sankcji wynikających z przekraczania przyjętych norm.

W całym powyższym fragmencie rozważającym definicję wartości występują słowa, które wymagają krótkiego dookreślenia. Ich znaczenie przyjmujemy za Słownikiem Języka Polskiego PWN. *Przekonanie*⁷ to sąd, zdanie oparte na przeświadczeniu o prawdziwości, słuszności czegoś. *Zasada*⁸ jest to norma postępowania. Mówiąc o *normie*⁹ mamy się na myśli taką zasadę, która została ustalona i ogólnie przyjęta. *Zasada* i *norma* są użyte w takich znaczeniach¹⁰, w których są synonimami. Różnica polega na tym, że istnieją zasady przyjmowane doraźnie (np. ustalanie reguł podczas zabawy podwórkowej), a norma jest zasadą o określonej w sposób względnie trwałej, zasadą o większym autorytecie. Słowa *zachowanie* używamy w całym tekście w takim znaczeniu jakie ma ono w języku potocznym. Jako jednoznaczne ze słowem *postępowanie*.

System wartości

Hierarchicznie uporządkowany zbiór wartości.

³ J. Ciecuch, J. Harasimczuk, A. Doring "Struktura wartości w późnym dzieciństwie" w Psychologia rozwojowa, 2010, tom 15, nr 2 s. 34. *Psychologia rozwoju człowieka* to jedna z subdyscyplin psychologii. Zajmuje się badaniem wzrostu, rozwoju i zmian w zachowaniach ludzi od poczęcia do śmierci.

⁴ Za <http://sjp.pwn.pl/sjp/ideal;2561106.html>, dostęp 15.02.17, o godzinie 7:46.

⁵ Za <http://sjp.pwn.pl/sjp/wartosc;2534732.html>, dostęp 15.02.2017, 8:25.

⁶ Zobacz <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/etyka;3898956.html>,

<http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/etos;3898924.html>,

<http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/moralnosc;4009227.html>, dostęp 15.02.2017, 8:06.

⁷ Za <http://sjp.pwn.pl/sjp/przekonanie.html>, dostęp 15.02.17, 5:30.

⁸ Za <http://sjp.pwn.pl/sjp/zasada.html>, dostęp 15.02.17, 5:30.

⁹ Za <http://sjp.pwn.pl/sjp/norma.html>, dostęp 15.02.17, 5:30.

¹⁰ Oba słowa posiadają także inne znaczenia niż użyte w tym tekście (zobacz dwa poprzednie przypisy).

Dzięki własnemu systemowi wartości, człowiek potrafi ocenić, co pod względem obranego celu, jest dla niego lepsze oraz wie, do czego ma dążyć. Stanowi punkt odniesienia, dzięki któremu człowiek wie, jak ma postąpić w momencie dylematu. Do ujawnienia hierarchii wartości dochodzi najczęściej w sytuacji konfliktowej.

Światopogląd

To pogląd na świat, zbiór przekonań i postaw, twierdzeń, ocen i norm danej jednostki lub grupy dotyczącej natury świata, miejsca człowieka w społeczeństwie, sensu życia oraz wynikających z tego wartościowań i ocen wytyczających postawy życiowe ludzi i wyznaczających kierunki ich postępowania.

W każdym światopoglądzie można wyróżnić 3 warstwy:

1. opisową - zbiór twierdzeń, zdań opisujących rzeczywistość przyrodniczą, społeczną, kulturalną,
2. wartościującą - zespół ocen opartych na określonym systemie wartości,
3. normatywną - zbiór zasad, reguł, dyrektyw, norm, które nakazują określone postępowanie lub go zakazują, są one konsekwencją posiadanego obrazu świata i uznanego systemu wartości.

Między tymi trzema warstwami światopoglądu zachodzi bliskie powiązanie. Człowiek, który uznaje określony obraz świata jako całości, określa zarazem swoje miejsce w tym świecie, ma pewien pogląd nt. sensu życia i jego celu. Światopogląd wprawdzie kształtuje się na gruncie intelektualnym (wiedza, wykształcenie), ale decyduje o nim także wychowanie, uczucia, wola, przyzwyczajenia¹¹.

Ze światopoglądu wyływają postawy, które dotyczą wydzielonych ze świata tematów, działań czy rzeczy.

Postawa

Ogół względnie trwałych dyspozycji do oceniania i emocjonalnego reagowania na obiekt, przekonań o naturze i właściwościach tego obiektu oraz ewentualnie względnie trwałych dyspozycji do zachowania wobec tego obiektu¹².

Postawa jest zawsze postawą wobec czegoś, może być to jednostkowy przedmiot materialny lub klasa przedmiotów, konkretny człowiek lub określony zbiór ludzki, pojedyncze zdarzenia czy sytuacje lub ich klasy. Postawa jest zawsze czyjąś postawą, tzn. jest zjawiskiem istniejącym w psychice ludzkiej.

W swojej pełnej (zrównoważonej) postaci postawa zawiera płaszczyzny: poznawcze (jak rozumiem?), afektywne (co czuję?) oraz behawioralne (jak się zachowuję?). W naszej organizacji powinno nam zależeć, aby pożądane przez nas postawy występowały u naszych wychowanków zawsze w pełnej postaci (aby to co myślą i czują było spójne z tym co robią).

Postawy można kształtować w dwojaki sposób. Po pierwsze, poprzez modelowanie zachowań (stosowanie negatywnych i pozytywnych bodźców), które w dłuższym okresie czasu i wykształceniu nawyków może doprowadzić do przekształcenia postawy. Po drugie, poprzez przekazywany system wartości.

Osobowość

Charakterystyczne dla danej jednostki właściwości myślenia, działania i odczuwania.

¹¹ Całe hasło opracowano na podstawie "Słownika Encyklopedycznego Edukacja Obywatelska" Wydawnictwa Europa. Autorzy: Roman Smolski, Marek Smolski, Elżbieta Helena Stadtmüller. ISBN 83-85336-31-1. Rok wydania 1999.

¹² S. Nowak, *Pojęcie postawy w teoriach i stosowanych badaniach społecznych*, w: S. Nowak (red.), *Teorie postaw*, Warszawa 1973, s. 21.

Osobowość to najszersze pojęcie z przywoływanych w tekście, oznaczające sumę wszystkiego co składa się na nasze „ja”.

Czynniki kształtujące osobowość można podzielić na czynniki biologiczne (część z nich jest dziedziczona) takie jak: temperament, inteligencja, zdolności, predyspozycje, wygląd oraz społeczne - przyjęty system wartości, role społeczne oraz samoocena i poczucie mocy sprawczej. Przy czym należy pamiętać, że samoocena i poczucie mocy sprawczej zależy zarówno od takich czynników społecznych jak interakcje, środowisko życia, jak i od cech wrodzonych takich jak temperament.

Charakter

Stały wzorzec funkcjonowania, jest w zasadzie równoznaczny z pojęciem osobowości.

W psychologii stosujemy termin *osobowość*, z racji na potoczną normatywność określenia terminu charakter, który wiążemy z moralnością - np. słaby charakter, szlachetny charakter, ktoś bez charakteru.

Temperament

Podstawowe, względnie trwałe czasowo cechy osobowości. Jest wrodzony, pierwotnie zdeterminowany przez mechanizmy fizjologiczne, podlega zmianom zachodzącym pod wpływem dojrzewania, dorastania czy czynników zewnętrznych.

Działania wychowawcze w naszej organizacji nie będą miały realnego wpływu na sam temperament jednostki, możemy jedynie wspierać go w radzeniu sobie ze swoimi emocjami w społecznie akceptowalny sposób.

Umiejętność

Wykorzystywanie w praktyce wiedzy, sposobów działania, teorii.

Umiejętności są więc wykorzystaniem posiadanej wiedzy w konkretnych sytuacjach, ale mogą być także sposobem na jej zdobywanie. Szczególnie w naszej organizacji poprzez uczenie w działaniu.

Cecha

Względnie trwała właściwość danego obiektu.

